

Kořeny multilateralismu v japonské intelektuální tradici

MICHAL KOLMAŠ

The Origins of Multilateralism in the Japanese Intellectual Tradition

The aim of this consultation is to identify the roots of Japan's perception of multilateralism through the work of two pre-war Japanese scholars – Chomin Nakae and Sakuzo Yoshino. The article assumes that intellectual and cultural traditions influence modern perceptions of basic political concepts. Japan is a country which has long been marked as isolationist and militarist, and whose political thinking has been disregarded by the discipline of international relations. However, on the example of Nakae and Yoshino's thought, we can observe that the idea of international cooperation had been researched well before the end of the 19th century. However, Japanese scholars projected their cultural and sociopolitical background into their perception of multilateralism. Nakae depicted a vision of a functional long term cooperation uniting Western and Confucian thought; meanwhile, Yoshino saw multilateralism as a way towards the emancipation of the enlightened Japanese man.

Key words: Japan, multilateralism, Nakae, Yoshino, Asia.

Tato konzultace vychází z předpokladu, že kořeny politického myšlení tvoří nedílnou součást moderní percepcce politiky. Koncepty, které dnes užíváme, reflektují dlouhou historickou zkušenost danou intelektuální a kulturní tradicí dané společnosti. Pro ilustraci této teze se práce zaměří na koncept multilateralismu, který zasadí do dobového sociopolitického a intelektuálního konceptu Japonska. Země výcházejícího slunce a její politické myšlení i dnes zůstávají Západu poměrně neznámé, přičemž na její dějiny bývá nahlíženo jako na historii izolacionistické země bránící se kontaktu se zahraničím. Přitom Japonsko mělo už v 19. století obsáhlý korpus literatury o mezinárodních vztazích, který – ač vychází ze západních zdrojů – zásadně ovlivnily společenské poměry a kultura země. Japonská interpretace západního konceptu multilateralismu tedy reflektuje vlastní historickou a kulturní tradici, která se liší od té západní.

Ilustrováním japonského náhledu na klasický západní koncept přispěje práce k současnému hledání mezikulturního dialogu v oboru mezinárodních vztahů (viz například Acharya – Buzan 2010; Drulák – Moravcová 2013). Právě v této disciplíně totiž prakticky po celé období její existence (tedy od roku 1919) dominovaly západní teoretické přístupy a politické koncepty, jejichž praktická aplikace ani teoretická reflexe nebraly zřetel na kulturní a intelektuální tradice jiných zemí či civilizací. Současný vývoj ve vědeckém bádání oboru a jeho důraz na eklekticismus zdánlivě nesourodé světy kulturního kontextu a politických konceptů propojují. Od doby čtvrté velké debaty v mezinárodních vztazích (osmdesátá a devadesátá léta minulého století) se totiž ve světě mezinárodních vztahů začaly prosazovat teorie, které dbají na kontextuální kvalitu tvorby politiky. Místo neměnných kategorií (moc, anarchie, národní zájem, přežití), které definovaly podobu

a uvažování o mezinárodních vztazích do té doby, se proto začala zdůrazňovat kultura, interpretace historie, diskurz a další aspekty sociálního života, do té doby do značné míry přehlížené. Tím obor významně rozvinul vlastní reflexi, jelikož byl poprvé schopen eklekticky komponovat poznatky a metody ostatních věd.

Tento eklekticismus je pro mezinárodní vztahy nutný. Díky konstruktivistické a poststrukturální kritice se posunul zájem studia oboru z objektivistických kategorií ke kultuře, jazyku a historii (viz Ashley 1984; Wendt 1999; Onuf 1997; Onuf – Kubálková – Kowert 1998; Hopf 1998 atd.). Ve slovníku mezinárodních vztahů se proto znovu začaly objevovat termíny jako identita, diskurz a kultura. Objevil se tím prostor pro vědecký eklekticismus, tedy prolínání zkoumání politiky se zkoumáním kultury a jejich vzájemné ovlivňování.

Vědecký charakter tohoto prolínání se například stále častěji projevuje v pracích, které zdůrazňují definování historických, kulturních a intelektuálních tradic nezápádních oblastí a propojují je se světem západních mezinárodních vztahů. Prakticky lze odlišit dva příklady tohoto průniku. První spočívá v představení nezápádních konceptů západnímu publiku. Tato cesta spočívá v analýze tradic interpretování světa, které Západ dosud neznal, a v jejich zasazení do západního konceptuálního rámce. Příklady tohoto přístupu existují jednak v dílech teritoriálních expertů, kteří primárně nepracují s koncepty a východisky mezinárodních vztahů (viz Oguma 2002; Tamamoto 2003; Šibuiči 2005), jednak v interdisciplinárně zaměřených studiích, jež představují nezápádní myšlení právě s cílem obohatit současný výzkum mezinárodní politiky (příkladem může být čínský koncept bezpečnosti *zilu*, kamerunská politika solidarity *na njangi*, argentinský přístup založený na principu *cordiality* či japonský *aikokušin*; viz Drulák – Moravcová 2013). V oblasti mezinárodních vztahů byla tato výzkumná oblast dlouho přehlížena a počet prací na ni zaměřených je stále velmi nízký. Příkladem teoretické snahy interpretovat rozdílné kulturní tradice uvažování o mezinárodních vztazích východního světa je kniha Barryho Buzana a Amitava Acharyi (2010) *Non-Western International Relations Theory*, která předkládá základní teoretické náhledy jednotlivých asijských zemí. Kniha editorů Petra Druláka a Šárky Moravcové (2013) *Non-Western Reflection on Politics* zas analyzuje nezápádní i západní koncepty v odpovídajících kulturních tradicích (z dalších například Puchala 1997; Bilgin 2008; Pieczara 2008; Tickner – Wæver 2009; Acharya 2011 aj.).

Druhým způsobem zprostředkování mezikulturní diskuse v oboru mezinárodních vztahů je snaha o zasazení západních konceptů do nezápádního kontextu. Koncepty, jako jsou demokracie, instituce, moc nebo anarchie, vycházejí ze západní tradice uvažování o světě a byly vyjádřeny v západních jazycích postavených na latině. Nezápádní země tyto termíny přijaly v rámci rozšiřování západního systému mezinárodních vztahů, jejich interpretaci si však jednotlivé kulturní systémy vytvořily zasazením do vlastního jazyka a politické praxe. Touto transformací či přiřčením vlastních významů nevlastním konceptům vzniká nebezpečí dezinterpretace, které se může projevovat i v praktickém provádění zahraniční politiky.

Tato konzultace je příkladem druhého zmíněného přístupu. Pokouší se zprostředkovat mezikulturní diskusi v oboru mezinárodních vztahů zasazením západního konceptu do nezápádního kontextu. Multilateralismus byl zvolen proto, že tento koncept evokuje spolupráci mezi státy s rozdílnými historickými tradicemi, která je v dnešní době čím dál častější.¹ Zároveň má tento koncept původ v západní intelektuální a jazykové tradici a jeho moderní konceptualizace, stejně tak jako její praktické uchopení, byla do nezápádních oblastí „vyvezena“ rozšířením západního systému mezinárodních vztahů. Přesto v nezápádních oblastech existuje svébytná intelektuální tradice nahlížení na mezinárodní spolupráci a multilateralismus.

Právě Japonsko je státem, jehož intelektuální tradice a přemýšlení o mezinárodních vztazích nejsou západnímu světu příliš známy. Po dlouhou dobu bylo Japonsko Západem považováno za izolacionistickou zemi, přičemž výzkum se zaměřoval na japonský

předválečný militarismus či poválečný ekonomický pacifismus (Kitahara 1985; Samuels 1996; Katzenstein – Okawara 1993; Inuzuka – Fuchs 2014). Přitom právě japonská intelektuální tradice skýtá poměrně rozsáhlý korpus uvažování o mezinárodních vztazích. Je sice pravda, že toto uvažování – zejména od začátku éry Meidži (1868–1912) – výrazně ovlivnila západní intelektuální tradice a křesťanství, ale vždy se prolínaly s japonskými filozofickými vlivy zejména konfucianství, buddhismu a šintoismu. Už v 19. století tak v Japonsku vzniká specifická vize mezinárodních vztahů, která sahá po obou zdrojích politického myšlení.

Pro hlubší pochopení této tradice a jejích zástupců se konzultace zaměří na učení dvou významných japonských historických myslitelů ze dvou rozdílných historických epoch po revoluci Meidži (1868) – Čómina Nakaeho a Sakuzóa Jošina. Výběr těchto autorů byl dán několika důvody. Předně vyrůstali každý v jiné době – Nakae byl z generace zažívající chaotické prolínání westernizace a modernizace v raném období éry Meidži (tedy od revoluce Meidži v roce 1868 do konce 19. století). Jošino, pišící o tři dekády později, už nepamatoval tokugawské vládnutí (1603–1867) před nástupem období Meidži, a naopak prožíval budování moderních „pozápadněných“ institucí éry Taišó (1912–1926) a Šówa (1926–1989), ovšem za doby rostoucí militarizace a vojenských výbojů ústících až v druhou světovou válku. Oba autory rovněž zásadně ovlivnila západní teoretická literatura, kterou propojovali s vlastní kulturní tradicí (viz dále).

Před analýzou multilateralismu v rozdílných kulturních a sociopolitických kontextech konzultace nastíní historické i politické pozadí a zároveň ukáže, jak byl pojem následně přenesen do japonského politického slovníku. Ukáže tím, že koncept multilateralismu se v Japonsku objevil až s rozmachem západní politické vědy a praxe. Idea multilaterální spolupráce je přitom mnohem starší.

PRONIKÁNÍ MULTILATERALISMUS DO JAPONSKÉHO POLITICKÉHO SLOVNÍKU

Multilateralismus je původně západní termín. Vznikl z přídavného jména „multilaterální“, které se v latině objevuje poprvé v 17. století ve své deskriptivní formě (typ útvaru v geometrii) a následně v roce 1784 ve figurativní formě (tedy náležící třem a více státům; viz Oxford English Dictionary 2009). Pojem multilateralismus jako koncept spolupráce většího počtu aktérů, která je založena na férovém, inkluzivním a recipročním základě, byl poprvé použit v deníku *Glasgow Herald* z 13. června 1928 pro popis Briand-Kellogova paktu (Safire 2008: 446). V Americe a Evropě byl termín v prvních definicích vysvětlován jako „mezinárodní vládnutí mnoha“ (Kahler 1992). Tato normativní definice ho vymezovala proti bilaterálnímu a jinak diskriminačním uspořádáním, čímž koncept spojovala s univerzalitou, která implikovala inkluzivní princip zapojení. Multilateralismus byl rovněž spojován se suverenitou, tedy suverénní rovností států uvnitř uskupení, které bylo těžko dosažitelné v bilateralismu (Tamtěž). Tyto definice a hodnoty vycházejí zejména z meziválečné liberální teoretické školy. Ta, ač méně koherentní než realistická,² spojovala multilateralismus zejména s ekonomickou a začínající politickou provázaností předválečné a meziválečné doby. V ekonomické sféře na začátku 20. století poukazyval Norman Angell na to, že multilaterální provázání ekonomik evropských států vyloučí válku z možností vedení politiky evropských států. Angell (1910) to dokazoval na intenzivním propojování britské a německé ekonomiky, které by při vyhlášení války vyvolalo nestabilitu na kapitálových trzích a tím i značné ekonomické škody pro oba státy.³ Válka totiž podle Angella nemohla přinést žádné materiální výhody, ač si to mnozí politici mysleli (nazýval to Velkou iluzí a tak se jmenovala i jeho nejznámější kniha).

Jak Angell, tak další meziváleční liberálové viděli optimistickou budoucnost pro mezinárodní společnost ve vytvoření silného mezinárodního orgánu, který by ulehčoval ekonomickou spolupráci a zajišťoval mezinárodní bezpečnost. Mocenská politika před první světovou válkou byla idealisty považována za nevhodnou a v multilateralismu (ať už s důrazem na mezinárodní právo, nebo na kolektivní bezpečnost) viděli cestu k postupnému

vytvoření vyrovnanějšího a mírovějšího světového řádu. Právě Společnost národů byla proto postavena jak na konceptu nediskriminační univerzálnosti, tak na konceptu suverenity. Díky své multilaterální povaze měla Společnost národů přivést postupnou změnu světového řádu do mírovější podoby.⁴

Japonský kontakt s multilateralismem byl o poznání pomalejší. V diskurzivní rovině se termín poprvé objevil v článku Jorizumiho Watanabeho „Óšú kjódótai (EC) to GATT – čiikišugi (rídžonáburu) to takokukanšugi (maručiraterarizumu) no sókoku“⁵ z roku 1990. Zde se, jak udává databáze Národní parlamentní knihovny a Národního institutu pro informatiku (CiNii), poprvé objevil i přímý japonský přepis termínu *takokukanšugi*. Ten přímo navazoval na přepis původně latinského slova *multilateralism* do katakany⁶ na *maručiraterarizumu*, který se v japonském diskurzu dle národní databáze objevil už o deset let dříve. Termín *takokukanšugi*, který je v současnosti hlavním japonským diskurzivním nosičem ideje multilateralismu, byl tak vytvořen přepisem západního termínu do katakany a následným zformováním nového slova v japonském jazyce. Přepsaný termín v katakaně se běžně nepoužívá zejména proto, že jde o zjevný anglicismus (Rozhovor s Tetsujou Tojodou 2013).

Z přesného překladu významu znakového zápisu termínu vzejde „hlavní princip mezi mnoha zeměmi“. Slovo je složeno ze dvou částí: *takokukan* bývá ve slovnících překládáno jako „multilaterální“, nicméně jeho doslovný překlad znamená „mezi mnoha/vícero zeměmi“. Slovu *šugi* se ve slovnících připisují významy „doktrína“, „princip“ nebo „pravidlo“ (Tamtéž). Termín proto lze chápat několika způsoby – ať už jeho doslovným překladem jako „doktrínu mezi mnoha zeměmi“, nebo jako „multilaterální doktrínu“.

Japonsko stejně idealistické naděje do Společnosti národů nevládalo. S multilateralismem si představitelé země naopak spojovali spíše pragmatickou snahu o začlenění či adaptaci na západní systém mezinárodních vztahů. První japonské zkušenosti s multilateralismem zároveň rozhodně nevyšly v nejlepší přijetí konceptu. Japonsko bylo například „poníženo“ Washingtonskou námořní smlouvou z roku 1922, která zemi nedovolila stejný nárok na válečné loďstvo jako západním mocnostem. Podobně se Japonsko nebylo ochotno podvolit kritice Společnosti národů po mukdenském incidentu a invazi do Mandžuska ze začátku třicátých let (a z organizace následně vystoupilo).

Hodnotu univerzalizmu Japonsko plně přijalo až s koncem druhé světové války a vytvořením Organizace spojených národů. V roce 1957 Tokio zakomponovalo nutnost multilaterální „*spolupráce prostřednictvím OSN*“ do první diplomatické modré knihy (*gaikó seišo*). Rozdíl oproti idealistickému univerzalizmu Západu ovšem spočíval v japonském příklonu k pragmatické funkcionalitě, který byl rozhodující v poválečném vnímání termínu. Už Watanabe ve svém článku chápal multilateralismus jako koncept omezující spory v mezinárodní spolupráci. Podobně koncept chápou i japonské slovníky. Například japonská internetová encyklopedie *Kotobank* termín definuje jako „*doktrínu pro řešení obchodních konfliktů mezi dvěma a více státy*“. Tuto ideu opakovaně vyslovili i japonští představitelé – bývalý ministr zahraničních věcí Masahiko Komura (2008) popsal asijský multilateralismus jako „*princip pomalé akumulace funkční spolupráce v určitých sférách politiky, která trpělivě, ale jistě kultivuje kořeny spolupráce*“. Funkčnost multilateralismu je viditelná i v bezpečnostní strategii „*vícevrstvé politiky*“, kterou země definovala v polovině prvního desetiletí tohoto století a v níž multilateralismus slouží pro funkční doplnění bilaterální aliance s USA, respektive její integraci do Asie. Proto Japonsko v multilaterální bezpečnostní sféře podporuje výhradně strategie, které počítají s americkou účastí, například ARF (*ASEAN Regional Forum*) nebo EAS (*East Asian Summit*).

KOŘENY MULTILATERALISMU V HISTORICKÉ A KULTURNÍ TRADICI JAPONSKA

Přestože do politického diskurzu Japonska pronikl multilateralismus až v druhé polovině 20. století, sama idea multilaterální spolupráce je mnohem starší. Intelektuální kořeny

moderního pojetí konceptu lze obecně zařadit do dvou epoch japonské moderní historie – do éry Meidži (1868–1912) a Taišó (1912–1926).

Následující část konzultace pro ilustraci zmíněných přístupů uvádí myšlenky dvou filozofů z obou historických období – Čómina Nakaeho (1847–1901) a Sakuzóa Jošina (1878–1933). Oba autoři nejen reprezentují rozdílné časové úseky japonské moderní historie, ale byli navíc silně poznamenáni zmíněnou západní a zejména evropskou teoretickou literaturou. Nakae zkoumal francouzské osvícenské autory, Jošino zas studoval hlavně německou filozofii a obecněji liberální politickou literaturu (proto byl přezdíván „šampionem liberalismu“; viz například Han 2013). Oba dva ovšem tyto evropské liberální kořeny kombinovali se svým japonským původem a kontextem. Nakae do ideje spolupráce projektoval svá neokonfuciánská východiska, Jošino zase křesťanská. To vše přitom doprovázely razantní změny v japonské společnosti, které nevyhnutelně vedly k její westernizaci. Důkladné porovnání těchto autorů a souvislostí jejich uvažování tudíž nejen přispěje k lepšímu chápání multilateralismu v liberální tradici každé z oněch epoch, ale poukáže i na japonské vyrovnání se západními teoriemi, konceptem a tradicí v období razantních politických změn. Text tedy nejdříve popíše sociopolitický kontext Nakaeho a Jošinovy tvorby a až následně jejich politické ideje. Přitom bude vycházet zejména z primárních pramenů, tedy z knih a článků, které tito japonští autoři napsali. U Čómina Nakaeho jde o knihu *Dialog tří opilců o vládnutí*, u Sakuzóa Jošina potom o několik článků, které napsal na konci desátých let 20. století, například v literárním měsíčníku *Čúó Kóron*.

Historická změna éry Meidži

Éra Meidži vystřídala epochu Edo, ovládanou klanem Togukawa, a započala nejdůležitější modernizační období japonské historie. Éra Tokugawa se dala charakterizovat jako období izolace (*sakoku*), v níž země více než dvě stě padesát let odmítala diplomatický kontakt se světem. Existoval v ní specifický feudální systém, který se významně lišil od svých evropských protějšků. Vyznačoval se zjevnou politickou hierarchií při rozdrolení (decentralizaci) ekonomické moci (*bakuhan taisei*). Společenské skupiny byly hierarchizované, nicméně nelze hovořit o striktní formě hierarchizace či přímo společenských kastách (Holmes 1988). Na vrcholu stála vojenská šlechta – knížata, jimž sloužili vazalové, tj. samurajové, tvořící vojenskou vrstvu. Nejnižší ve společenské hierarchii potom stála vrstva obchodníků. Zejména od 18. století ovšem mezi společenskými třídami existovala určitá míra fluidity. Příkladem rozvolnění vztahů mezi nejvyšší vrstvou (samuraji) a obchodníky je založení obchodnické akademie Kaitokudó, která získala status oficiálního veřejného učiliště v roce 1726, a to i přesto, že byla založena a financována ósackými obchodníky. Systému čistě nominálně vládl císař sídlící v Kjótu, nicméně zásadní exekutivní roli zastával šógun (volený z rodu Tokugawa), sídlící v Edu, dnešním Tokiu. Ten ovládal prakticky veškerou domácí i zahraniční politiku země a právě politiku *sakoku* lze výhradně přičíst šógunovi a jeho aparátu.

Až do konce éry šógunátu Tokugawa Japonsko prakticky nemělo přístup k mezinárodní spolupráci, jíž se velmi úporně bránilo. Proti evropským státům budujícím systém kolonií s čilými mezinárodními styky omezil izolacionistický systém japonské angažmá ve světě na pouhé přijímání a vysílání lodí Číny, Nizozemska a Koreje (z jiných zemí do Japonska připlout nesměly) do svých a ze svých přístavů. Je ovšem pravda, že Japonci se západní kultuře rozhodně plně nevyhýbali. Od roku 1720 se například v Japonsku začaly překládat západní knihy. Zvláštní postavení měli zejména obchodníci z Nizozemí, kteří měli ze západních mocností jediný přístup k japonskému přístavu Nagasaki a mohli se účastnit obchodní výměny s Japonskem. I proto byly v počátcích překládány zejména knížky z Nizozemí. V Japonsku se též ustavila silná vědní disciplína *Rangaku*, tedy nizozemských studií. I přes tuto obchodní výměnu lze však stěží mluvit o tom, že by se země integrovala do mezinárodního systému.

Když do Edského zálivu připluly v roce 1853 americké „černé lodě“ (*kurofune*)⁷ komodora Matthewa Perryho, zemi zasáhl nejen strach z flotily vynucující otevření japonských hranic jasnou námořní převahou,⁸ ale i pocit ponížení a chaosu. Perryho flotila prakticky ukončila celou japonskou izolaci. Revoluce Meidži svrhla vládnoucího šóguna a vytvořila obecně sdílenou představu, že se skutečná politická moc vrací do rukou císaře. Ten byl přitom významně ovlivněn nově nastoupivší politickou garniturou technokratů, ale zároveň i pod značným vlivem takzvaných tajných radů. Právě toto otevření světu následně ovlivnilo velkou část politického uvažování v období Meidži i Taišó, tedy let, kdy se utvářely základy moderní japonské politické filozofie, které proměnily dosavadní primát konfuciánského myšlení období Edo (viz například De Bary – Gluck – Tiedemann 2006).

Základní spory, které stály za utvořením moderního uvažování o mezinárodní spolupráci, se dají přičíst právě vlivu západních zemí. Průkopníci japonského politického myšlení, jako byli Nakae, Jošino nebo například Jukiči Fukuzawa (Sakamoto 2001), byli ve většině případů akademici a novináři, kteří po nastolení éry Meidži vyjeli do evropských zemí (převážně Francie a Velké Británie) učit se zjevně „intelektuální, technologické i politické nadřazenosti“ západního světa (Havens 1970). Nicméně i přes jasné přebírání západních intelektuálních vzorů (Nakae i Jošino se zaměřovali na osvícenství, liberalismus a idealismus, významná byla ovšem i studia evropského nacionalismu) se tito autoři nespokojovali s pouhou reprodukcí evropských myšlenek, ale konfrontovali je s historickou tradicí japonského politického uvažování, zejména s myšlenkami konfucianství a neokonfucianství (například Nakae 1887; Marujama 1963) a zčásti i buddhismu. Tato pozice vycházela i ze silné role utvářející se národní identity, která by pouhým přebíráním západních vzorů navždy ustrnula v podřízeném stavu k Západu. Oguma (2002) popisuje tento zvrát v budování národní identity jako snahu vyrovnat se s „přemrštěnou“ westernizací, ale zároveň s vlastním usazením Japonska do technologicky zaostalého „orientu“. Podle Ogumy totiž vytvoření národní identity bohaté země se silnou armádou (*fukoku kjóhei*) a kulturní osvícenou civilizací (*bunmei kaika*)⁹ bylo výsledkem snahy vyrovnat se modernímu západnímu světu při zachování vlastní kulturní jedinečnosti východní Asie. Toto schizma následně vyvolalo vlnu nacionalismu, který začal pronikat do japonské společnosti kolem poloviny osmdesátých let 19. století.

Ač na společenské úrovni docházelo až k chaotickému přerodu do nové doby, politická reprezentace se v období Meidži vyznačovala až utilitaristickým pragmatismem. „Muži éry Meidži“, jak byli političtí vůdci nazýváni, nebyli zatíženi ani doktrínami pozdní tokugawské éry, ani slepě nepřebírali západní vzory. Jak podotýkají Reischauer a Craig, politici „byli připraveni prosazovat západní ideje, pokud se ukázaly užitečné nebo objektivně nevyhnutelné, ale také dokázali bránit tradiční hlediska, pokud se naopak domnívali, že mají trvalou hodnotu. Kritériem pro obranu a prosazování jakékoliv koncepce nebo myšlenky byl – zjednodušeně řečeno – její vztah ke sloganu o bohaté zemi se silnou armádou“ (Reischauer – Craig 2000: 162). Vůdci umně využívali rostoucí sekularismus, nacionalismus a materialismus druhé poloviny 19. století. Neměli problém akceptovat nadřazenost západní vědy a inspirovat se při jejím přebírání. Zhlédli se v utilitarismu Herberta Spencera či v sociálním darwinismu, jimiž se daly legitimizovat zahraniční imperiální výboje země.

Pragmatismus v politickém myšlení lze chápat i jako zdroj ideové umírněnosti a flexibility vůdců éry Meidži. Oproti starým dogmatům hledali politici, jako byl Takajoši Kidó, Tomomi Iwakura nebo Tošimiči Ókubo, fungující vzorce. Výhodou přitom pro ně bylo, že měli všichni společný cíl, jímž mělo být silné Japonsko (*fukoku kjóhei*). Stará tradice skupinové odpovědnosti a konsenzuálního rozhodování navíc „znesměňovala strhnout na sebe moc odstraněním druhých“ (Tamtéž). Pokud někdo z politiků ztratil podporu při vyjednávání, raději ustoupil stranou, čímž se otevřelo místo pro jiného, který byl schopnější dosáhnout konsenzu. Výsledkem těchto neformálních mechanismů byla mimořádná politická pružnost a schopnost napravovat chyby.

Čómin Nakae a éra konfuciánské spolupráce

Pregnantní ukázkou pragmatického přístupu kombinujícího západní myšlení s japonskou tradicí lze najít v díle jednoho z prvních teoretiků liberalismu a mezinárodní spolupráce Čómina Nakaeho (vlastním jménem Tokosuke Nakae). Narodil se v rodině nejnížší vrstvy samurajů (*ašigaru*), už v šestnácti letech ovšem nastoupil na akademii ke studiu konfucianismu. Ve svých pětadvaceti letech byl už jako student francouzštiny v dnešním Tokiu vybrán k studijnímu pobytu v Lyonu a Paříži (v období, kdy Francie právě zažívala porážku v prusko-francouzské válce z let 1870–1871; tu ovšem Nakae zřejmě těsně propásl a do země se dopravil až v listopadu 1871), kde studoval francouzské osvícenské filozofy. Po návratu se věnoval překladům Rousseaua a Voltaira a jako šéfredaktor řady japonských novin hlásal ve svých úvodnicích a knihách myšlenky mezinárodního práva, svobody a spolupráce (Watanabe 2012: 417–434).

Nakaeho stěžejním a v Japonsku hojně citovaným dílem (viz například Saaler 2002), zachycujícím průnik francouzských liberálních ideálů do japonského učení konfucianismu, je kniha *Sansuidžin keirin mondó (Dialog tří opilců o vládnutí)*¹⁰ z roku 1887. Kniha je napsána formou rozhovorů mezi „džentlmenem západního vzdělání“ a jeho protivníkem „hrdinou“. Jejich debatu zprostředkovává „Mistr Nankai“, starší sokratovská postava, která při konverzaci popíjí saké (svým opilectvím patrně zpodobuje samotného Nakaeho) a jejíž moudrost „zahrnuje jak Západ, tak Orient a proniká minulost i současnost“ (Nakae 1887: 2). Ne náhodou se postava Nankaie do velké míry podobá roli regionálního (a posléze i asijsko-pacifického) premianta, kterou si Nakae představoval pro moderní Japonsko.

Džentlmen je, jak už jeho jméno napovídá, „advokátem demokracie“ (Tamtéž: 1), tedy zastáncem moderních evropských ideálů liberalismu, míru, bratrství a spolupráce, vycházejících z myšlení Kanta, Rousseaua a Locka. Džentlmen věří, že Japonsko je „malý a slabý národ zaostalý za světem, který by neměl podporovat válečnickou politiku, a naopak se měl vzdát vojenské síly a podřídit se ideálům pacifismu a spolupráce“. Přímou to ukazuje na příměru k meči a vzduchu. „Proč nebýt jako vzduch? Když máchnete mečem do vzduchu, nic se mu nestane a nezáleží na tom, jak ostrý meč je“ (Tamtéž: 5–9). Hrdina je na druhou stranu „advokátem agrese“ (zastáncem *fukoku kjóhei*), názory džentlmena považuje za „směšné, naivní a nerealistické“, a naopak propaguje strategii sběru surovin (přičemž Japonsko tehdy prakticky žádné nemělo a nemá ani dnes), vybudování vojenské síly a koloniální expanzi (Tamtéž: 15–20):

„Slyšel jsem o velké zemi v Africe nebo v Asii. Zapomněl jsem její jméno. Je bohatá na přírodní zdroje, ale zároveň i velmi slabá. Má více než milion vojáků, ale jsou zmatení a nedisciplinovaní, a proto nepoužitelní. Slyšel jsem též, že vláda tohoto státu je k ničemu – je jen velkou, tlustou obětní krávou. Tuto zemi nám seslalo nebe jako potravu k naplnění našich břichů. Proč bychom si neměli její část přivlastnit? [...] Pod naší osvícenou vládou využijeme této země k přeměně malého Japonska ve stát významu a velikosti Ruska nebo Velké Británie“ (Tamtéž: 47–48).

Džentlmen odmítá koncept válečné armády a zdůrazňuje hodnoty, které by jej měly nahradit, když tvrdí: „pokud si osvojíme svobodu jako svou armádu a námořnictvo, rovnost jako svou tvrz a bratrství jako svůj meč a pušku, kdo na světě by na nás zaútočil?“ Nacionalismus, který naopak propaguje hrdina, vidí džentlmen jako zbytečný konstrukt. Státy chápe jako „části zemského povrchu“, přičemž každý z nich považuje za svou domovinu (Tamtéž: 50–51). Demokracii chápe jako klíč k tomuto zřízení, a naopak „vládce, generály a premiéra“ jako jeho nepřátele.

Hrdina se myšlenkám džentlmena vysmívá. Důležitější než „filozofické ideje“, které pouze „donutí obyvatele zvednout ruce před kulkami protivníka“, chápe vojenskou připravenost a válku, tedy „nedílnou součást opravdového světa, který je plný tygrů a vlků“ (Tamtéž: 91–94). Tato debata, ač napsána v roce 1887, jasně evokuje první velkou debatu v mezinárodních vztazích (viz též Kimura – Edó 1977; Jošioka 2012). Nicméně jakkoliv

je realistický hrdina v protikladu k idealistickému džentlmenovi, nejdůležitější a nejlépe vystihující filozofickou pozici Nakaeho je postava Mistra Nankaie.

Nankai plně nesouhlasí ani s jedním z diskutérů. Džentlmenovy názory považuje za správné a spravedlivé, nicméně za pouhé teoretické výtvary evropských myslitelů, které ještě nebyly uvedeny do praxe (přímo říká, že „*názory džentlmena jsou jako silný likér, který zamotává hlavu*“). Hrdinovy názory, které byly uvedeny do praxe v historii nespočetněkrát, naopak považuje za nevhodné pro současnou dobu a za pouhé triky politických představitelů („*Hrdinovy názory jsou jako silný jed, který otravuje břicho a trhá vnitřnosti*“; viz Nakae 1887: 100–121). Ani jeden z přístupů však podle Nankaie není pro Japonsko vhodný. „*Vaše hlavní názory se mohou zdát neslučitelné jako led a žhavé uhlí, trpí však podle mě stejnou chorobou: přílišnou úzkostí a strachem. [...] Džentlmen se snaží přijmout demokracii, zrušit armádu, která značí nepřátelství, a vyhnout se útoku získáním morální nadřazenosti nad Evropou. Hrdina žádá hromadění velkého vojska, dobytí další země, teritoriální expanzi a uchvácení kořisti, zatímco Evropa vnitřně bojuje. Oba dva se příliš zajímáte o situaci v Evropě*“ (Tamtéž).

Nankai nabízí vlastní vizi, která propojuje postoje obou aktérů s jeho konfuciánským vzděláním. Souhlasí s nutností vývoje společnosti, obsaženou v názorech džentlmena, nicméně nesouhlasí s možností dosáhnout toho nárazovým odzbrojením. Ač by podle Nankaie měly „*mír a přátelství být základními principy japonské diplomacie*“, v případě „*poškození národní hrdosti*“ může země jednat vojensky (Tamtéž). Přesto je Nankaiovu pozici lépe chápat jako kritické vymezení vůči silicím japonskému militarismu a nacionalismu konce osmdesátých let 19. století.

Nankai propaguje postupný pokrok pomocí „*vlivu idejí na akce*“ a „*vlivu akcí na ideje*“, který může trvat stovky let. Podporuje intelektuála v přinášení myšlenek demokratického zřízení, nikoliv ovšem ve vedení revolucí v jeho jméně, které by vyústilo v „*ideologický despotismus*“. Historie sama dopomůže podle Nankaie přeměně světového řádu. „*I přesto, že idea světového míru ještě nebyla realizována, přirozenou cestou událostí v mezinárodní společnosti se vliv morálních principů postupně rozšíří, zatímco fyzická moc se umírní. [...] Instituce mezinárodního společenství, jako je mezinárodní právo, působí jako neviditelné provazy na spáry válečných tygrů. Nezabrání jim strašlivě drápat, ale za mezi jim zabíjet, jak se jim zachce*“ (Tamtéž: 130–137).

Nankai tím podporuje roli idealistických myšlenek vedoucích k vytvoření mírového světového řádu, založeného na mezinárodní spolupráci a spravedlivých myšlenkách. Jen těmi lze totiž omezit nebezpečí nacionalismu, ale zároveň vybudovat silné Japonsko, které bude v regionu hrát prostředkující roli „*ekonomicky silného a moderního, avšak orientálního státu*“.

Éra Taišó a průnik křesťanství

Nakaeho lze považovat za jednoho z nejvýznamnějších, ač v zásadě přehlížených spoluvůrců moderního japonského politického myšlení. Na jeho myšlenky navazuje i další fáze teoretických kořenů spolupráce v éře Taišó. Ta začala 30. července 1912 s nástupem císaře Taišóa a obecně se považuje za předěl mezi oligarchickou érou Meidži, v níž se významně střetávaly západní a východní vlivy, a militaristickou a nacionalistickou částí éry Šówa (1926–1989), která svedla zemi k zapojení do druhé světové války. Samotná éra Taišó se vryla do paměti historiků označením „*demokracie Taišó*“, jelikož stejnojmenné liberální hnutí stálo za dotvořením parlamentního systému v době první světové války. Zde je ovšem nutné uvést, že nelze přímo ztotožňovat demokracii Taišó s liberálním hnutím. Termín demokracie se v období Taišó používal ve smyslu vlády politických stran, na rozdíl od předcházejícího období vlády oligarchů Meidži. S evropskou demokracií se ovšem tento systém úplně neztotožňoval a kritéria západní demokratické vlády splňoval jen zdánlivě. Všeobecné volební právo pro muže bylo například zavedeno až v roce 1925, tedy na samém konci éry Taišó.

Období Taišó bylo svědkem prvního významnějšího zapojení Japonska do mezinárodních vztahů. Země se účastnila Pařížské mírové konference z roku 1919, od západních mocností získala uznání jako člen „velké pětky“ vůdců nového mezinárodního řádu a tím i stálou pozici v Radě Společnosti národů (viz Dower 1999). Tyto zkušenosti nicméně zdaleka nebyly ideální. Mocnosti Japonsku například odmítly na pařížské konferenci přijmout návrh na rasovou rovnoprávnost národů (Šimazu 1998). Podobně bylo Japonsko „poníženo“ i dohodami vzešlymi z Washingtonské námořní konference roku 1922, kdy zemi nebyl přidělen stejný poměr tonáže některých kategorií válečných plavidel jako Spojeným státům a Británii (Hook et al. 2001: 21). I proto se toto období považuje za „první japonskou zkušenost s multilateralismem“, která ovšem skončila jako „diplomatická prohra“ ústící v „dlouhodobý psychologický odpor k multilateralismu“ (Fukušima 1999: 162).

Ve filozofii a politických vědách byla potom tato perioda příznačná průnikem křesťanství do politické teorie (viditelné například u Šigerua Nanbary, Njoezana Hasegawy, Eidžiróa Kawaie nebo Sakuzóa Jošina) a výraznou rolí socialistických a liberálních myšlenek, které nicméně na začátku éry Šówa narazily (spolu se svými autory, kteří byli často perzekvováni režimem nebo od svého učení upustili) na silici myšlenky nacionalismu a militarismu. Pro ilustraci dobové a intelektuální reflexe tohoto období nyní konzultace nabídne učení Sakuzóa Jošina, který se řadí mezi nejvýznamnější japonské teoretiky demokracie a mezinárodní spolupráce z počátku 20. století.

Sakuzó Jošino: „osvícený Japonec“ v éře velkojaponských expanzí

Jošino, který byl oslavován jako „apoštol japonské demokratizace“ (Sogoro 1957), přednášel právo na Tokijské císařské univerzitě. Zároveň byl však jedním z nejvlivnějších novinářů v Japonsku díky svým esejím a komentářům ve vlivném deníku *Čúó Kóron*. Přestože je znám převážně jako profesor a komentátor domácí japonské politiky, Jošino se dlouhodobě zabýval čínsko-japonskými vztahy a vizemi japonského zapojení do východoasijského regionu.¹¹ K jeho největším přínosům japonské politické vědě patří konceptualizace termínu *minponšugi*, tedy pozměněné verze konceptu demokracie (*minšušugi*).¹² Neméně zajímavé (a pro tento text přínosnější) je ovšem jeho definice „pacifistického expanzionismu“ (Han 2007).

Jošino byl svědkem velkojaponských nacionalistických válečných expanzí (například rusko-japonské války z let 1904–1905). Namísto kritiky tohoto způsobu vedení politiky se ovšem Jošino pustil cestou internalizace japonského expanzionismu s cílem vytvořit mírovou kolektivní identitu v obsazované Asii (podobně jako angloamerický koncept *open door imperialism*). Vycházel přitom z křesťanského individualismu, který měl dát základ lepšímu mezinárodnímu řádu. Navazoval tím na Hegelův idealistický koncept promítnutí vnitřního vědomí do externích institucí, když tvrdil, že pro vytvoření mírové spolupráce mezi asijskými národy je nejdříve nutné „liberalizovat“ člověka (zde i koncept *minponšugi*; Jošino 1919, 1920).

Jošino tím zároveň odporoval silicím myšlenkám nacionalismu, jelikož základem jeho světového řádu nebyl národní stát, ale člověk (a za své vzepření se oficiální nacionální ideologii Šówa byl donucen odejít z Tokijské univerzity). Právě spolupráce (a to zejména ekonomická – podobně jako Norman Angell totiž Jošino považoval za základ budoucího systému mezinárodních vztahů ekonomickou provázanost) „osvícených“ lidí potom přestupovala hranice a tvořila normativní základ mírovému a kooperativnímu systému (Jošino 1920: 232). Jošinova vize pacifismu v Asii nicméně vycházela z rozhodující role Japonska. Právě „osvícení“ Japonci totiž dle Jošina měli být základem tohoto systému – zde Jošino navazoval na výše zmíněnou debatu o identitě a vycházel z kulturní a technologické nadřazenosti své domoviny.

Čómin Nakae, Sakuzó Jošino, Tanzan Išibaši a další japonští liberální myslitelé předválečné éry položili teoretické základy moderní politické teorii v Japonsku. Pokud se ovšem v těchto pracích pokusíme najít ideje multilateralismu, jde to o poznání složitěji

než v Evropě. Důvodů je zde hned několik. Převážně v období Meidži, ale i v dalších érách Japonsko bojovalo s vlastní definicí. Procházelo fázemi modernizace a westernizace a přetvářelo politický a společenský systém po vzoru západních mocností. Zároveň zažívalo růst nacionalismu a myšlenek „velkojaponské říše“, vycházejících z nově nabytého bohatství. Liberálně-idealistické myšlenky spolupráce, které Nakae, Jošino a jiní propagovali, proto narážely na hráz nacionalismu a militarismu a už v období Šówa prakticky neměly vliv na tvorbu zahraniční politiky, do níž pronikly až po nástupu Jošidovy doktríny po konci druhé světové války (Wan 2001; Hook et al. 2001; Pyle 2007).

Ty myšlenky, kterým se přežít podařilo, vycházely z kombinace západních vzorů liberálně-idealistické tradice v kombinaci s vlastním učením (ať už konfuciánským, nebo křesťanským). Multilateralismus byl viděn jako manifestace osvíceného světového řádu založeného na liberálním člověku, nicméně jako problematický v podmínkách východní Asie. Nakaeho Nankai proto mluví o „stovkách let“ vývoje, nutných pro aplikaci těchto myšlenek. Jošino potom vychází z expanzionismu „osvíceného (japonského) člověka“, který by spravedlivý multilaterální řád měl vytvořit.

* * *

Ambicí této konzultace bylo ukázat, jak je vnímání základních politických konceptů ovlivněno historickým a kulturním kontextem. Zaměřila se přitom na prozkoumání vnímání západního konceptu multilateralismu v zemi, která bývá označována za izolacionistickou, ale která přitom disponuje historií politického myšlení a interpretace mezinárodní spolupráce. Pro ilustraci jedinečného historického a kulturního kontextu vnímání multilateralismu v Japonsku práce prozkoumala učení dvou klasických autorů, kteří zastupovali dvě různé historické epochy formování moderního Japonska. Čómin Nakae byl japonským myslitelem první části období Meidži, charakteristického poměrně chaotickým prolínáním západní a japonské kulturní tradice. Stejně téma dominovalo i jeho práci. V knize *Dialog tří opilců o vládnutí* zprostředkoval svou postavou Mistra Nankaie západní a japonské politické myšlení. Nankai – podobně jako Japonsko – plně nepřebíral ani idealistickou vizi západního liberalismu (ztělesněnou v postavě džentlmena), ani realistickou vizi mocenské politiky (ve slovech hrdiny). Oba tyto proudy propojil se svým konfuciánským vzděláním a vizí pomalé a funkční přeměny asijského řádu. Ta je nezbytná pro vyhnutí se revolučnímu přijetí západních ideálů. Pouhé přijetí západních konceptů by totiž vyústilo buď v ideový despotismus (džentlmen), nebo v rozpínavost a válku (hrdina). Multilateralismus a mezinárodní spolupráce jsou proto v jeho očích dlouhodobou funkční politikou, která dopomůže změně myšlení a lepšímu vyrovnání Japonska s okolním světem.

Poněkud odlišnou interpretaci představuje svědek konce éry Meidži a nástupu japonského militarismu a expanzionismu Sakuzó Jošino. Jošino nevycházel jako Nakae primárně z konfuciánského učení, ale z křesťanského individualismu. Souhlasí ovšem s problematickou možností spolupráce v Asii, která byla čím dál víc obětována na oltář silícího japonského nacionalismu a militarismu začátku 20. století. Řešení ovšem neviděl v dlouhé vývojové fázi vyrovnání se západními vzory, ale v rozvoji jednotlivce – přesněji v rozvoji Japonce. Tato Jošinova pozice vychází z předpokladu nadřazenosti japonské identity nad zbytkem východní Asie. Podpořil nicméně funkčnost multilateralismu důrazem na ekonomickou provázanost, která má dát základ provázanosti regionu.

Pochopení historických kořenů uvažování o multilateralismu nevyřeší všechny problémy, které nyní multilaterální instituce (a jejich efektivitu) provázejí. Nicméně mohou zásadně prohloubit pochopení mezi jednajícími státníky a tím i pomoci praktickému převedení konceptu multilateralismu do empirické podoby. Přínos průniku vědních disciplín je ovšem výrazný i na úrovni vědy samotné – faktory ovlivňující tvorbu politiky nelze redukovat na univerzální kategorie, jako je moc či zájem. Prostředí, kultura a historie hrají

nezanedbatelnou roli, k níž musí nezbytně přihlížet každý pokus o pochopení vztahů mezi rozlišnými státy.

¹ Ikenberry (2003: 536) udává, že na globální úrovni se mezi lety 1970 a 1997 zvýšil počet mezinárodních smluv více než trojnásobně a mezi lety 1985 a 1999 se zvýšil počet mezinárodních institucí o více než dvě třetiny. Margaret Karnsová a Karen Mingstová (2004: 11) zase tvrdí, že roste nejen počet mezivládních, ale i nevládních multilaterálních organizací. Jejich počet se z necelé tisíce od roku 1960 do dneška zvýšil více než šestinásobně.

² Liberalismus navazuje na středověkou scholastiku, stoicismus, liberální tradici a osvícenství. V současnosti se ovšem v liberalismu inspirovala řada teorií včetně funkcionalismu, federalismu, neofunkcionalismu, neoliberalismu, teorie režimů či teorie demokratického míru. Ve zkratce mají tyto teorie společný optimismus, který se týká směřování světa (k více spolupracujícímu společenství), daného reflexivním vývojem člověka. Dále všechny teorie vylučují stát jako jediného aktéra mezinárodních vztahů, a naopak přiznávají významný vliv jak vnitrostátním, tak mezinárodním aktérům. Více viz například Druhlák 2010; Doyle 1983; Osiander 1998; Ashworth 2005).

³ Podobně viděl provázanost jako cestu k vymýcení války z mezinárodních vztahů například i David Mitrany. Místo čistě ekonomické spolupráce, která by mohla omezit nebezpečí sobeckých státních zájmů, přišel Mitrany s teorií odpolitizované funkční spolupráce, založené na potřebě, a nikoliv na racionalitě. Mitrany například propagoval různé multilaterální projekty řešící praktické problémy, jako jsou plavební řady na řekách, koordinace telefonických služeb (Mezinárodní telefonní unie byla jednou z prvních multilaterálních organizací na světě), harmonizace technických standardů aj. (Druhlák 2010: 75).

⁴ Zde je ovšem dobré zmínit, že meziváleční liberálové použití síly úplně neodmítali. Naopak, například Phillip Noel-Baker prosazoval mnohem silovější politiku Společnosti národů. Pouze silná bezpečnostní organizace mohla totiž podle něj nahradit předválečný systém zájmů. Z tohoto úhlu ovšem Noel-Baker následně kritizoval i strukturu Společnosti národů, která ve výsledku mezinárodní bezpečnost zajišťovala jen stěží (Noel-Baker 1927; citováno dle Ashworth, 2005: 10–11).

⁵ „ES a GATT: Konflikt a interakce mezi regionalismem a multilateralismem v mezinárodním obchodě“.

⁶ *Katakana* je jedna z japonských abeced, používaná pro přepis slov z cizích jazyků do japonštiny.

⁷ Název *kurofune* (černé lodě) si Japonci vytvořili nejen kvůli kouři z parních strojů Perryho flotily, ale i kvůli strachu, který z připlouvajících lodí pociťovali. Představovaly totiž něco cizího, s čím obyvatelé země neměli zkušenost. Proto za „černé lodě“ označovali i první kontakt se západním světem – příplutí portugalského loďstva v roce 1543 (viz Oguma 2002).

⁸ Perry si silou vynutil podpis obchodní smlouvy s Japonskem až na druhý pokus, v březnu následujícího roku (1854).

⁹ Mezi teoretiky a propagátory pojmů *silná armáda* (*fukoku kjōhei*) a *kulturní a osvícená civilizace* (*bunmei kaika*) patřil například Jukiči Fukuzawa nebo Šigeji Nišimura. Více viz například Samuels (1996).

¹⁰ Do angličtiny se titul Nakaeho knihy *Sansuidžin keirin mondō* překládá jako *A Discourse of Three Drunkards on Government*, nicméně slova „diskuse“ nebo „dialog“ vystihují japonské slovo *mondō* lépe než slovo „diskurz“. Do češtiny kniha přeložena nebyla.

¹¹ Han (2007: 358) udává, že mezinárodní politika tvořila nejméně polovinu všech Jošinových textů.

¹² Přestože se koncepty *minponšugi* a *minšūšugi* dají přeložit jako „demokracie“, rozdílné čínské znaky (*kandži*) poukazují na výrazné rozdíly. Jošinův koncept *minponšugi* totiž záměnou druhého znaku ve slově přibližuje koncept k lidem, respektive považuje právě *lid* za základní koncept demokracie (oproti termínu *minšūšugi*, který považuje za zásadní *ideu* demokracie). Prakticky šlo o otázku mocenské suverenity. Podle japonské ústavy ji měl v rukou císař. Proto nebylo v Japonsku možné bezbřezě operovat pojmem demokracie v jeho západním obsahu. Pojem *minponšugi* ovšem tuto suverunitu přenášel v podstatě do rukou lidu. Zdůrazňoval totiž šíření materiálního blahobytu lidu aktivitami tohoto lidu a „odpovědnou vládou“. Více viz Abe (1999).

Literatura

- Abe, Hitoši (1999): *Minshushugi and Democracy*. *The Japanese Journal of American Studies*, Vol. 10, s. 5–14.
- Acharya, Amitav (2011): *Dialogue and discovery: In search of international relations theories beyond the West*. *Millennium Journal of International Studies*, Vol. 39, No. 3, s. 619–637.
- Angell, Norman (1910): *The great illusion*. New York: G. P. Putnam & Sons.
- Ashley, Richard K. (1984): *The poverty of neorealism*. *International Organization*, Vol. 38, No. 2, s. 225–286.
- Ashworth, Lucia M. (2005): *Where are the idealists in Inter-war international relations? Limerick Paper in Public Policy and Administration*, Vol. 8, s. 1–17.
- Bilgin, Pinar (2008): *Thinking past “Western” IR? Third World Quarterly*, Vol. 29, s. 5–23.
- Bouchard, Caroline – Peterson, John (2010): *Conceptualizing multilateralism, can we just all get along? Project Mercury, e-paper no. 1*, s. 1–37.
- Buzan, Barry – Acharya, Amitav (eds., 2010): *Non-western International Relations Theory*. New York: Routledge.

- Cox, Robert W. (1992): Multilateralism and world order. *Review of International Studies*, Vol. 18, s. 161–180.
- Cox, Robert W. (1997): An alternative approach to multilateralism in 21st century. *Global Governance*, Vol. 3, s. 103–116.
- De Bary, William T. – Gluck, Carol – Tiedemann, Arthur E. (eds., 2006): *Sources of Japanese tradition, 1600 to 2000: Volume two: 1868 to 2000*. New York: Columbia University Press.
- Dower, John W. (1999): *Embracing defeat: Japan in the wake of World War II*. New York: WW Norton and Company.
- Doyle, Michael W. (1983): Kant, liberal legacies and foreign affairs. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3, s. 205–235.
- Drulák, Petr (2010): *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Drulák, Petr – Moravcová, Šárka (eds., 2013): *Non Western Reflection on Politics*. Frankfurt Am Main: Peter Lang.
- Fukushima, Akiko (1999): *Japan's emerging view of security multilateralism in Asia*, <<http://usmex.ucsd.edu/assets/001/501200.pdf>>.
- Han, Jung-Sun N. (2007): Envisioning a liberal empire in East Asia: Yoshino Sakuzo in Taishō Japan. *Journal of Japanese Studies*, Vol. 33, No. 2, s. 357–382.
- Han, Jung-Sun N. (2013): *An Imperial Path to Modernity: Yoshino Sakuzo and a New Liberal Order in East Asia, 1905–1937*. Boston: Harvard University Press.
- Havens, Thomas R. J. (1970): *Nishi Amane and Modern Japanese Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Holmes, Richard (1988): *The World Atlas of Warfare: Military Innovations that Changed the Course of History*. New York: Viking Press.
- Hook, Glenn et al. (2001): *Japan's International Relations: Politics, Economics, Security*. London: Routledge.
- Hopf, Ted (1998): The promise of constructivism in international relations theory. *International Security*, Vol. 23, No. 1, s. 171–200.
- Ikenberry, G. John (2003): Is American multilateralism in decline? *The American Political Science Association*, Vol. 1, No. 3, s. 533–550.
- Inuzuka, Ako – Fuchs, Thomas (2014): Memories of Japanese militarism: Yasukuni Shrine as a commemorative site. *Journal of International Communication*, Vol. 20, No. 1, s. 21–41.
- Jošino, Sakuzó (1919): Santo mondai kaiketsu no sekaiteki haikei. *Čúó Kóron*, Vol. 34, No. 6, s. 87–92.
- Jošino, Sakuzó (1920): Kokka seikatsu no isshin. *Čúó Kóron*, Vol. 1.
- Jošioka, Maximilian (2012): *The gentleman versus the champion: A discourse by three drunkards and the development of Japanese foreign policy since the Meiji Era*. <<http://genealogyofmadness.wordpress.com/2012/04/29/the-gentleman-versus-the-champion/>>.
- Kahler, Miles (1992): Multilateralism with small and large numbers. *International Organization*, Vol. 46, No. 3, s. 681–708.
- Karns, Margareth – Mingst, Karen (2004): *International Organizations*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Katzenstein, Peter – Okawara, Nobuo (1993): Japan's national security: Structures, norms and policies. *International Security*, Vol. 17, No. 4, s. 84–118.
- Kimura, Džunži – Edó, Ajao (1997): *Nakae Chōmin no sekai: Sansuijin keirin mondo wo yomu*. Tokyo: Tsukama Šóbo.
- Kitahara, Mičio (1985): Psychoanalytical aspect of Japanese militarization. *International Interactions*, Vol. 12, No. 1, s. 1–20.
- Marujama, Masao (1963): *Japanese Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Nakae, Čómin (1887): *Sansuidžin keirin mondó*. Tokyo: Šóseiša.
- Nakae, Čómin (2012): *A Discourse of Three Drunkards on the Government*. Boston: Weatherhill.
- Noel-Baker, Philip (1927): *Disarmament and the Coolidge Conference*. London: Leonard & Virginia Woolf.
- Oguma, Eiji (2002): *A Genealogy of 'Japanese' Self-images*. Melbourne: Trans Pacific Press.
- Onuf, Nicholas (1997): A Constructivist Manifesto. In: Burch, Kurt – Denmark, Robert A. (eds.): *Constituting International Political Economy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Onuf, Nicholas – Kubálková, Vendula – Kowert, Paul (eds., 1998): *International Relations in a Constructed World*. New York: M.E. Sharpe.
- Osiander, Andreas (1998): Rereading early twentieth-century IR theory: Idealism revisited. *International Studies Quarterly*, Vol. 42, No. 3, s. 409–432.
- Pieczara, Kamila (2008): Two Modes of Dialogue in IR: Testing on Western versus Non-Western Engagement with IR Theory. *Millennium Journal*, <<http://millenniumjournal.files.wordpress.com/2010/09/kpieczara-two-modes-of-dialogue.pdf>>.
- Pouillot, Vincent (2011): Multilateralism as an end in itself. *International Studies Perspectives*, Vol. 12, No. 1, s. 18–26.
- Puchala, Donald (1997): Some non-Western perspectives on international relations. *Journal of Peace Research*, Vol. 34, No. 2, s. 129–134.
- Pyle, Kenneth B. (2007): *Japan Rising: The Resurgence of Japanese Power and Purpose*. New York: Public Affairs.
- Reischauer, Edwin O. – Craig, Albert M. (2000): *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Ruggie, John (1993): Multilateralism: The anatomy of an institution. In: Ruggie, John (ed.): *Multilateralism Matters*. New York and Oxford: Columbia University Press, s. 3–51.
- Saaler, Sven (2002): Pan-Asianism in Meiji and Taishō Japan – A preliminary framework. *Deutsches Institut für Japanstudien Working Paper 02/4*. Tokyo: Ercheinungsort.
- Safire, William (2008): *Safire's Political Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Sakamoto, Rumi (2001): Dream of a modern subject: Maruyama Masao, Fukuzawa Yukichi, and 'Asia' as the limit of ideology critique. *Japanese Studies*, Vol. 21, No. 2, s. 137–153.
- Samuels, Richard J. (1996): „*Rich Nation, Strong Army*“: *National Security and the Technological Transformation of Japan*. Ithaca: Cornell University Press.
- Sogoro, Tanaka (1957): *Yoshino Sakuzo: Nihonteki demokurashii no shito*. Tokyo: Miraiša.
- Šibuiči, Daiki (2005): The Yasukuni shrine dispute and the politics of identity in Japan: Why all the fuss? *Asian Survey*, Vol. 45, No. 2, s. 197–215.
- Šimazu, Naoko (1998): *Japan, Race and Equality: The Racial Equality Proposal of 1919*. London: Routledge.
- Tamamoto, Masaru (2003): Ambiguous Japan: Japanese national identity at century's end. In: Ikenberry – Mastanduno (eds.): *International Relations Theory and the Asia-Pacific*. New York: Columbia University Press, s. 191–213.
- Tickner, Arlene – Wæver, Ole (2009): *International Relations Scholarship around the World*. New York: Routledge.
- Wan, Ming (2001): *Japan between Asia and the West: Economic Power and Strategic Balance*. New York – London: M. E. Sharpe.
- Watanabe, Hiroši (2012): *A history of Japanese political thought*. Tokyo: International House of Japan Press.
- Watanabe, Jorizumi (1990): Ōšu kjōdōtai (EC) to GATT – Chiikishugi (riijonaburu) to takokukanshugi (maruchiraterarizumu) no sōkoku. *Kokusai Kankei*, Vol. 94, s. 81–97.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Zartman, William – Touval, Saadia (2010): *International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dokumenty

- Komura, Masahiko (2008): „*Asia: Building the International Stability*“. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs of Japan, <<http://www.mofa.go.jp/policy/security/speech0802.html>>.
- Kotobank (2016): *Kotobank*. Japonská internetová encyklopedie, <<https://kotobank.jp/>>.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan (1957): Gaikō seišo. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs, 1. 9. 1957, <<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/1957/s32-contents.htm>>.
- Oxford English Dictionary (2009): *Oxford English Dictionary*. 2. vydání, <<http://www.oed.com/>>.
- Rozhovor s Tetsujou Tojodou (2013): Rozhovor s Tetsujou Tojodou, diplomatem ministerstva zahraničních věcí Japonska. Tokio, 1. 9. 2013.

Poznámka

Děkují oponentům za podnětné připomínky a Vítu Benešovi za úsilí, které článku věnoval. Studie byla vydána v rámci vědecko-výzkumného záměru MUP 2016 „Centrum indo-pacifických studií“, financovaného z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.